

Analysis of Factors and Components Affecting the Voluntary Activities of Iranian Libraries

Seyyed Abbas Marjani

Ph.D. Candidate of Knowledge and Information Science, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran. E-mail: Marjani54@gmail.com

Atefeh Zarei

*Corresponding author, Assistant Professor, Department of Knowledge and Information Science, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran. E-mail: Atefehzareei@gmail.com

Behroz Bayat

Assistant Professor, Department of Knowledge and Information Science, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran. E-mail: Behrooz.bayat@gmail.com

Nasim Ansari

Ph.D. Candidate of Medical Librarianship and Information Science, Department of Medical Library and Information Science, Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran. E-mail: N.ansari4171@gmail.com

Abstract

Objective: In the present era, libraries and information centers, with the pervasiveness of voluntary activities, have taken advantage of the presence of volunteer forces to dynamize and develop service delivery. The present study seeks to analyze the factors and components affecting the voluntary activities of Iranian libraries.

Methodology: The present study is a quantitative survey. In this study, the cluster sampling method was used and the data were collected with a questionnaire and analyzed using SPSS and AMOS software. The statistical population included professors of Knowledge and Information Science, cultural trustees, library executives, librarians and experts in Knowledge and Information Science, and library staff in 5 provinces of Bushehr, Khorasan Razavi, Khuzestan, Qazvin and Hamedan.

Findings: Findings showed that the correlation between the factors of the ruling context, intervening, strategic, and outcome with the variables of causal factors were 0.419, 0.503, 0.65, 0.448, respectively, which was significant at the level of $p < 0.05$. In other words, the more the benefit of the factors of the ruling, intervening, strategic, consequential context increases, the more the causal factors increase, and the less the ruling context, intervening, strategic, consequential, the less the causal factors decrease. The results also showed that the value of t-statistic observed in the variable of voluntary activities and its factors was positive and significant ($p < 0.05$). The level of Iranian libraries utilization rate from the factors and components affecting voluntary activities is above average.

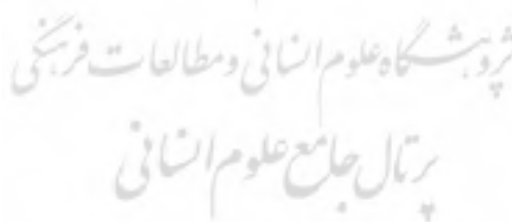
Conclusion: The results showed that librarians and libraries in Iran welcome the implementation of the plan to employ volunteers and there is a significant relationship between the factors and components of volunteer activities in Iranian libraries. In this regard, it is necessary to provide a more effective presence of volunteer forces in the country's libraries to dynamize and develop services by creating laws, reforming policies and attracting the support of governmental and non-governmental institutions. Because volunteers, as great social assets, which are also referred to as national wealth, will play an important and essential role in the expansion of promotion and cultural activities, therefore, it is suggested that a general outline of the process of recruitment, employment and management of volunteers be prepared by the trustees of the libraries and provided to the librarians for further familiarization. This plan can be studied first in the research community (libraries of five provinces) in an experimental way, and after solving possible problems, it can be implemented all over the country. On the other hand, considering the readiness of libraries and librarians to accept volunteers, it is suggested that the plan of calling and recruiting volunteers should be included in the agenda of libraries to lead to the quantitative and qualitative growth and development of libraries and their services.

Keywords: Voluntary Activities, Volunteer forces, Libraries

Article type: Research

How to cite:

Marjani, S. A., Zarei, A., Bayat, B., & Ansari, N. (2023). Analysis of Factors and Components Affecting the Voluntary Activities of Iranian Libraries. *Library and Information Sciences*, 26(3), 223-242.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 14/11/2022

Received in revised form: 01/01/2023

Accepted: 08/01/2023

Available online: 29/01/2024

Publisher: Central Library of Astan Quds Razavi
Library and Information Sciences, 2023, Vol. 26, No. 3, pp. 223-242.

© The author(s)

تحلیل عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه کتابخانه‌های ایران

سید عباس مرجانی

دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران. رایانامه: Marjani54@gmail.com

عاطفه زارعی

*نویسنده مسئول، استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران. رایانامه: Atefehzareei@gmail.com

بهروز بیات

استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران. رایانامه: Behrooz.bayat@gmail.com

نسیم انصاری

دانشجوی دکتری کتب‌داری و اطلاع‌رسانی پزشکی، گروه کتب‌داری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران. رایانامه: N.ansari4171@gmail.com

چکیده

مقدمه: در عصر حاضر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی با فراگیر شدن فعالیت‌های داوطلبانه، به بهره‌گیری از حضور نیروهای داوطلب جهت پویاسازی و توسعه ارائه خدمات روی آورده‌اند. مطالعه حاضر نیز درصدد تحلیل عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه کتابخانه‌های ایران است.

روش پژوهش: مطالعه حاضر از نوع پیمایشی با رویکرد کمی است. در این مطالعه از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای استفاده شد و داده‌ها با ابزار پرسشنامه گردآوری و با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و AMOS مورد تحلیل قرار گرفتند. جامعه آماری شامل اساتید علم اطلاعات و دانش‌شناسی، متولیان فرهنگی، مدیران اجرایی کتابخانه‌ها، رؤسای کتابخانه‌ها، کتابداران و متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی و کارکنان کتابخانه‌های ایران در ۵ استان بوشهر، خراسان رضوی، خوزستان، قزوین و همدان بودند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد میزان همبستگی بین عوامل بستر حاکم، مداخله‌گر، راهبردی، پیامدی با متغیر عوامل علی به ترتیب ۰/۴۱۹، ۰/۵۰۳، ۰/۵۰۳، ۰/۴۴۸ بوده که در سطح $p < 0.05$ معنی‌دار است. همچنین نتایج نشان داد که مقدار آماره t مشاهده شده در متغیر فعالیت‌های داوطلبانه و عوامل آن مثبت و معنی‌دار ($p < 0.05$) بوده است و میزان بهره‌مندی کتابخانه‌های ایران از عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه در سطح بالاتر از متوسط یا زیاد قرار گرفته است.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد، کتابداران و کتابخانه‌های ایران از اجرای طرح به کارگیری نیروهای داوطلب استقبال می‌کنند و رابطه معنی‌داری بین عوامل و مؤلفه‌های فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌های ایران وجود دارد. بنابراین، لازم است با ایجاد قوانین، اصلاح سیاست‌ها و جلب حمایت نهادهای دولتی و غیردولتی زمینه حضور مؤثرتر نیروهای داوطلب در کتابخانه‌های کشور جهت پویاسازی و توسعه خدمات فراهم گردد.

کلیدواژه‌ها: فعالیت‌های داوطلبانه، نیروهای داوطلب، کتابخانه‌ها

نوع مقاله: پژوهشی

استناد:

مرجانی، سید عباس؛ زارعی، عاطفه؛ بیات، بهروز؛ انصاری، نسیم (۱۴۰۲). تحلیل عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه کتابخانه‌های ایران. *کتب‌داری و اطلاع‌رسانی*، ۲۶(۳)، ۲۲۳-۲۴۲.

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۸/۲۳ تاریخ ویرایش: ۱۴۰۱/۱۰/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۱۸ تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۱/۹

ناشر: کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی

کتب‌داری و اطلاع‌رسانی، ۱۴۰۲، دوره ۲۶، شماره ۳، شماره پیاپی ۱۰۳، صص. ۲۲۳-۲۴۲.

© نویسندگان

مقدمه

در عصر حاضر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی نقش مهمی را به عنوان منبع دانش ایفا می‌کنند و کارایی خود را در انتقال دانش با ارائه خدمات و منابع دقیق به کاربران نشان می‌دهند (بوسابان و کولاریفتنگ^۱، ۲۰۱۴). به عبارت دیگر، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی در ابعاد مختلف آموزشی، پژوهشی، اطلاع‌رسانی و حتی فرهنگی و اجتماعی به ایفای نقش می‌پردازند. در این میان، بهره‌گیری از نیروهای داوطلب در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی مسئله‌ای است که همواره به عنوان منبع اصلی جهت پویاسازی و توسعه خدمات مورد توجه بوده است. چرا که به کارگیری نیروهای داوطلب در امر فعالیت‌های داوطلبانه بر رسالت و ارائه خدمات کتابخانه‌های عمومی بسیار تأثیرگذار است. به طوری که نیکول و جانسون معتقدند از نظر تاریخی فعالیت‌های داوطلبانه سنگ بنای پیشرفت کتابخانه‌ها را تشکیل می‌دهند (نیکل و جامسون^۲، ۲۰۰۸).

فعالیت‌های داوطلبانه صرفاً به عنوان کاری تعریف می‌شود که برای آن هیچ پاداش پولی توسط فرد دریافت نمی‌شود (برادی-پرستون^۳، ۲۰۱۴). فعالیت‌های داوطلبانه بر اساس پنج نوع مختلف کنش یا انگیزه تعریف شده است: ۱. خدمت مدار، ۲. موضوع یا علت‌گرا، ۳. داوطلبی مصرفی یا خود بیانگر، ۴. خود شغلی/اقتصادی. علاقه داوطلبانه و ۵. بشردوستانه/داوطلبانه کمک مالی (ایلسلی و فینی^۴، ۱۹۷۸). حضور داوطلبان در جنبه‌های مختلف کتابخانه از جمله اجرای فناوری‌های جدید می‌تواند مثمرتر باشد (نیکول و جانسون، ۲۰۰۸). به طوری که هلن تیبو^۵ پیش‌بینی می‌کند که اگر مشارکت بیشتر در کتابداری آنلاین منجر به پرس‌وجوهای مرجع بیشتر شود، کتابخانه‌ها «باید استراتژی‌هایی را برای مقابله با افزایش احتمالی استفاده و تقاضاهای جدید ناشی از یک محیط شبکه‌ای فزاینده ایجاد کنند» (تیبو^۶، ۱۹۹۵). در واقع توسعه ارتباط کاربران با دستگاه‌های بازیابی اطلاعات، یک فرصت طلایی برای استفاده مفید از داوطلبان است.

حامیان برنامه‌های داوطلبانه اظهار می‌کنند که باکیفیت‌ترین و موفق‌ترین برنامه‌های داوطلبانه برنامه‌هایی هستند که در آن با داوطلبان بیشتر شبیه کارمندان رفتار می‌شود (نیکول و جانسون، ۲۰۰۸). دلایل بی‌شماری برای حمایت از مشارکت داوطلبانه در کتابخانه‌ها وجود دارد. یکی از ساده‌ترین و در عین حال قدرتمندترین عوامل تقویت استفاده از داوطلبان، تجربه طولانی و سابقه اثبات‌شده آن‌ها به عنوان کارمندان کتابخانه است. بانی تیلور خاطر نشان می‌کند که در منطقه کتابخانه سان خوان که دارای سابقه

---

1. Bussaban & Kularbphetong,
2. Nicol & Johnson
3. Broady-Preston
4. Ilsley & Feeney
3. Helen Tibbo
6. Tibbo

طولانی و پرشور فعالیت داوطلبانه است؛ داوطلبان به طور منظم با ارائه خدمات متنوع از جمله «تیراژ و قفسه‌بندی»، «فهرست‌نویسی»، «ارائه خدمات کتابخانه در هفت روز هفته» و «ارائه خدمات خانگی»، کتابخانه را در ارائه خدمات باکیفیت یاری می‌رساند (بانی تیلور^۱، ۲۰۰۴). داوطلبان نقش حیاتی در سلامت کتابخانه‌ها دارند و ایده‌های تازه‌ای را به ارمغان می‌آورند. به طوری که با ارائه خدمات بر اساس ایده‌های نوین اثربخشی کتابخانه را افزایش و خدمات آن را بهبود می‌بخشد. در واقع، قوی‌ترین دلیل برای حمایت از برنامه‌های داوطلبانه این است که منابعی را فراهم می‌کنند که کتابخانه‌ها را قادر می‌سازد به سمت مدل مشاوره‌ای ارتباطی حرکت کنند (نیکل و جامسون، ۲۰۰۸). در کنار نقاط قوت به کارگیری نیروهای داوطلب، چالش‌هایی نیز در این خصوص مطرح است، که به آن‌ها می‌پردازیم:

تخصیص نقش مناسب به داوطلبان از مسائلی است که همواره مورد توجه بوده است چرا که این امر نیز نیازمند یک برنامه‌ریزی و سیاستگذاری مدون می‌باشد تا از چالش‌های پیش رو احتمالی بین کارکنان حقوق‌بگیر و داوطلبان جلوگیری نماید (ویلسون^۲، ۲۰۰۰). از سوی دیگر کیفیت و یکپارچگی کافی ارائه خدمات؛ نیازمند داوطلبان آموزش‌دیده و متعهد است که به نوبه خود مستلزم آموزش و مدیریت داوطلبانه متمرکز است. علاوه بر این، عدم تمایز کارکنان حقوق‌بگیر و داوطلبان و سردرگمی کاربران نیز به عنوان یک مشکل کلیدی شناسایی شده است (راگلبگ و دیگران^۳، ۲۰۱۰). بنابراین، ضروری است در استراتژی کتابخانه‌ها با یک برنامه‌ریزی درست و در چارچوب توافق و بر اساس تجزیه و تحلیل مناسب نیازها بر اساس استدلال کارکنان ماهر، نیروهای داوطلب انتخاب گردد. در غیر این صورت، ظرفیت خدمات جهت نوآوری در ارائه خدمات مطابق با نیازهای جوامع محلی، رسیدگی به پرسش‌های پیچیده و همکاری با مجموعه‌ای از سازمان‌ها کاهش خواهد یافت. مرور مطالعات نیز نشان می‌دهد که یک سنت طولانی از اثربخشی مشارکت داوطلبان در کتابخانه‌های انگلستان، استرالیا و ایالات متحده وجود داشته است (برودی-پرستون و سواين^۴، ۲۰۱۲).

بر اساس یافته‌های پژوهش (مرجانی، زارعی و بیات، ۱۴۰۰) فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌های در ایران متأثر از عوامل حمایت و بسترسازی، شناسایی انگیزه فعالیت‌های داوطلبانه، جذب و حفظ نیروهای داوطلب به کتابخانه است. موانع جذب نیروهای داوطلب شامل موانع اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، مدیریتی، حقوقی و قانونی هستند. همچنین، باورهای شخصی و روان‌شناختی و عوامل تأثیرگذار اجتماعی به

---

1. Bonnie Taylor
2. Wilson
3. Rogelberg et al
4. Broady, Preston & Swain

عنوان عوامل مداخله‌گر بر فعالیت‌های داوطلبانه تأثیر دارند. در این راستا مطالعه حاضر درصدد است با بهره‌گیری از یافته‌های کیفی این پژوهش، به بررسی و تحلیل کمی عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه کتابخانه‌های ایران بپردازد.

عوامل و مقوله‌های اصلی مطالعه به همراه الگوی نظری ارائه شده مستخرج از بخش کیفی پژوهش (مرجانی، زارعی و بیات، ۱۴۰۰) در جدول ۱ نشان داده شده است.

جدول ۱. عوامل اصلی و مقوله‌های پژوهش

عامل اصلی	مقوله‌ها
عوامل و شرایط علی	۱. فرهنگ‌سازی؛ ۲. بسترسازی؛ ۳. تبلیغ و ترویج؛ ۴. آموزش و تربیت نیروی متخصص؛ ۵. پایش و ارزشیابی مستمر فعالیت‌ها؛ ۶. انگیزه‌های فردی؛ ۷. انگیزه‌های اجتماعی؛ ۸. انگیزه‌های حرفه‌ای؛ ۹. فراخوان و جذب نیروهای داوطلب؛ ۱۰. حمایت مستمر و نظام‌مند؛ ۱۱. تشویق و ترغیب؛ ۱۲. حفظ احترام و منزلت اجتماعی.
بستر حاکم	۱. محدودیت‌های اقتصادی؛ ۲. موانع اجتماعی؛ ۳. موانع سیاسی؛ ۴. ناهنجاری‌های فرهنگی؛ ۵. موانع مدیریتی؛ ۶. موانع حقوقی و قانونی.
شرایط مداخله‌گر	۱. باورهای شخصی و روان‌شناختی؛ ۲. عوامل تأثیرگذار اجتماعی؛ ۳. حرکت‌های خودخواسته حرفه‌ای
راهبردها	۱. ایجاد قوانین؛ ۲. کاربست فناوری‌های نوین؛ ۳. ظرفیت‌سازی؛ ۴. پژوهش و توسعه؛ ۵. اصلاح قوانین؛ ۶. تبلیغ و اطلاع‌رسانی؛ ۷. آموزش.
پیامدها	۱. رشد شاخص‌های علمی و تخصصی جامعه؛ ۲. رشد شاخص‌های فرهنگی جامعه؛ ۳. رشد شاخص‌های اجتماعی؛ ۴. افزایش سلامت روحی و روانی جامعه؛ ۵. رشد و توسعه فردی شهروندان؛ ۶. توسعه خدمات عمومی کتابخانه‌ها؛ ۷. توسعه خدمات تخصصی و فنی کتابخانه‌ها؛ ۸. پویاسازی کتابخانه‌ها؛ ۹. آموزش و توانمندسازی شهروندان؛ ۱۰. ترویج فرهنگ مطالعه؛ ۱۱. افزایش بهره‌وری نیروی انسانی؛ ۱۲. معضلات تخصصی و کاری؛ ۱۳. معضلات امنیتی و حقوقی؛ ۱۴. معضلات شغلی.

رابطه بین مؤلفه‌ها و عوامل فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌ها، شامل شرایط علی، شرایط مداخله‌گر، شرایط بستر حاکم، راهبردها و پیامدها در شکل ۱ نشان داده شده است.

بنابراین، با توجه به موارد فوق پژوهش حاضر درصدد است که به پرسش‌ها و فرضیات درج شده زیر

بپردازد:

پرسش‌های پژوهش

۱. چه رابطه‌ای بین عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌های ایران وجود دارد؟
۲. بهره‌مندی کتابخانه‌های ایران از عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه به چه میزان است؟

فرضیات پژوهش

۱. بین عوامل علی و میزان بهره‌مندی فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.
۲. بین بستر حاکم و میزان بهره‌مندی فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.
۳. بین عوامل مداخله‌گر و میزان بهره‌مندی فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.
۴. بین راهبردها و میزان بهره‌مندی فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.
۵. بین پیامدها و میزان بهره‌مندی فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.

شکل ۱. الگوی نظری عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌های ایران

پیشینه پژوهش

مطالعات مربوط به این حوزه در داخل کشور بسیار محدود هستند و خارج از کشور نیز، مطالعات بیشتر جنبه توصیفی دارند و کمتر به پژوهش‌های کمی و کیفی پرداخته شده است. در ادامه به برخی از مرتبط‌ترین مطالعات اشاره می‌شود:

محمودی و صابری (۲۰۲۲) به پژوهشی تحت عنوان «مقایسه فعالیت‌های داوطلبانه آفلاین و آنلاین در بین دانشجویان: تأکید بر کتابخانه‌ها» پرداختند. این مطالعه پیمایشی نیز با ابزار پرسشنامه و روش نمونه‌گیری تصادفی مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که دانشجویان تمایل متوسطی به انجام فعالیت‌های داوطلبانه داشتند و میانگین تمایل به انجام فعالیت‌های داوطلبانه آنلاین بیشتر از فعالیت‌های داوطلبانه آفلاین بود. در بین انواع فعالیت‌های داوطلبانه، دانش‌آموزان تمایل بیشتری به انجام فعالیت‌های اجتماعی و عمرانی، فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی دارند و کمترین تمایل مربوط به فعالیت‌های مراقبتی و امدادی بوده است. سایر نتایج نیز نشان داد که بین متغیرهای جنسیت، وضعیت تأهل، وضعیت شغلی و رشته تحصیلی با فعالیت‌های داوطلبانه آنلاین و آفلاین رابطه معنی‌داری وجود دارد. همچنین این مطالعه نشان داد که سازمان‌ها، به ویژه کتابخانه‌ها، می‌توانند از فعالیت‌های داوطلبانه برای ترویج برنامه‌های خود استفاده کنند.

هورنینگ^۱ (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان «اهمیت کار داوطلبانه برای برنامه‌های موفق کودکان و سوادآموزی بزرگسالان در کتابخانه‌های عمومی ایالات متحده - نگاه از بیرون» اشاره می‌کند: فعالیت‌های گسترده‌ای برای افرادی که می‌خواهند داوطلب شوند در کتابخانه‌های عمومی ایالات متحده وجود دارد. این مقاله پس از ارائه یک مرور مختصر از تاریخچه و وضعیت فعلی ترویج ادبیات از طریق کتابخانه‌های عمومی برای اعضای جامعه در همه سنین و پیشینه (مهاجران و همچنین آمریکایی‌های متولد بومی)، نتایج یک مطالعه کیفی را تشریح می‌کند. این تحقیق بر اساس ترکیبی از تحقیقات میدانی و مصاحبه‌های مسئله محور با داوطلبان و کتابداران که در کتابخانه‌های عمومی در ۱۱ ایالت، ایالات متحده انجام شده است، می‌پردازد و بیشتر به جنبه‌های سوادآموزی اشاره دارد. برنامه‌های سوادآموزی کتابخانه‌های عمومی ایالات متحده و داوطلبان آن‌ها از نگاه یک محقق آلمانی ارائه می‌شود: انگیزه مربیان داوطلب برای کمک به مردم در خواندن و نوشتن چیست؟ آیا بین پیشینه ادبیات داوطلبان و زمینه‌های انتخابی فعالیت آن‌ها در کتابخانه ارتباطی وجود دارد؟ دلایلی که کتابخانه عمومی خاص می‌تواند مکان مناسبی برای مهاجران یا بی‌سوادانی باشد که به دنبال کمک هستند؟ (هورنینگ، ۲۰۱۶).

آدتورو^۱ (۲۰۱۵) به عنوان به یک پژوهشگر موضوع «کتابخانه‌های سازمان‌های غیردولتی در خدمت مبتلایان به اختلال بینایی در نیجریه: استفاده از قالب‌های جایگزین و درک خدمات اطلاعاتی» را بررسی کرد و به نتایجی دست یافت. آدتورو اظهار می‌کند: کتابخانه‌های سازمان غیردولتی نیجریه در طی سالیان متمادی در خط مقدم ارائه خدمات اطلاعاتی به افراد دارای اختلال بینایی قرار داشته‌اند. این مطالعه یک پژوهش پیمایشی است و به بررسی استفاده از قالب‌های جایگزین و ارائه خدمات اطلاعاتی به مبتلایان اختلال بینایی با تمرکز بر دو کتابخانه غیردولتی به صورت هدفمند و انتخاب‌شده برای مبتلایان به بینایی در نیجریه است. این مطالعه نشان داد، منابع با فرمت بریل از میزان بالایی در استفاده برخوردار هستند ($X = 4/46$) و بیشترین میزان استفاده (۹۰/۹ درصد) را دارند. درک خدمات اطلاعاتی توسط افراد کم‌بینا مثبت بود، در حالی که استفاده از قالب‌های جایگزین با درک کاربران، رابطه مثبت و معنی‌داری بود ($r = .041$; $p < 0.05$). این پژوهش توصیه می‌کند که تکثیر و سرمایه‌گذاری در قالب‌های جایگزین و منابع الکترونیکی بهبود یابد. همچنین توصیه می‌شود، همکاری‌ها برای دسترسی گسترده و همچنین ارزیابی مداوم خدمات، ادامه داشته باشد (آدتورو، ۲۰۱۵).

چگونگی^۲ (۲۰۱۴) در پژوهش خود با عنوان «ظهور توسعه کتابخانه‌های عمومی با مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد و انسان‌دوستانه در هند» به اهمیت کتابخانه‌های عمومی در مناطق روستایی، افزایش سرگرمی‌های خواندن برای توده‌ها و افزایش میزان سوادآموزی و انتشار دانش پرداخته شده است. همچنین، ریشه‌های تاریخی کتابخانه‌ها و مراکز یادگیری مشهور، از جمله کتابخانه‌های عمومی در هند و سهم آن‌ها در جامعه را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. در این مقاله، مشکلات گوناگون کتابخانه‌های عمومی و چگونگی بهبود و خدمات کتابخانه‌های عمومی با گزینه‌های مختلف موجود در هند مورد بحث قرار گرفته است (چگونگی، ۱۳۹۳).

آکسیل^۳ (۲۰۱۳) با مروری بر کتابخانه‌های بریتانیا در سال ۲۰۱۷ به استفاده از داوطلبان در کتابخانه و ایجاد «پدیده کتابخانه‌های اجتماعی» پرداخت. شبکه قوی‌تری از گروه‌های اجتماعی و مقامات محلی برای ترویج تبادل دانش، تسهیل بازدیدهای مطالعاتی و کمک به تولید ایده‌ها، همچنین کمک به درک نحوه عملکرد رویکردهای مختلف در کتابخانه‌های عمومی که بسیار برای توسعه سطح مطالعه مفید خواهد بود. استفاده داوطلبانه از این مقیاس در کتابخانه‌ها را می‌توان به عنوان یک پدیده جدید مطرح کرد و طول عمر

1. Adetoro
2. Chegoni
3. Axiel

چنین توسعه تا حد زیادی ناشناخته است. اما این امر در کتابخانه‌ها حرکتی است به سمت مشارکت بیشتر جامعه (آکسیل، ۲۰۱۷).

در پژوهشی دیگر حسین^۱ (۲۰۱۳) در مقاله خود با عنوان «مطالعه تحلیلی در مورد مشارکت برخی سازمان‌های غیردولتی برای ارتقاء فعالیت‌های کتابخانه در مناطق نامطلوب ویتنام برای یادگیرندگان بالقوه و مادام‌العمر» به دو مفهوم کلیدی اشاره می‌کند؛ اهمیت کتابخانه و سازمان‌های غیردولتی. مأموریت‌های کتابخانه‌ها و سازمان‌های غیردولتی به طور فزاینده‌ای با یکدیگر تلاقی می‌کنند. علاوه بر صدها سازمان غیردولتی و غیرانتفاعی برای ایجاد یک هدف بشردوستانه، توسعه آموزش، بهبود سطح معنوی مردم و کودکان در مناطق نامطلوب ویتنام تلاش می‌کنند. آن‌ها تلاش می‌کنند، از فقر، بیماری‌ها و بی‌سوادی‌ها رهایی یابند و این نشانگر کمک به ایجاد ویتنام متحد با گروه‌های قومی مختلف است که در هماهنگی، صلح، آزادی، دموکراسی و رفاه زندگی می‌کنند. در این مقاله چگونگی کمک به برخی سازمان‌های مردم‌نهاد ملی و بین‌المللی در افزایش سوادآموزی و عادات خواندن مادام‌العمر در بین ویتنامی‌ها به ویژه دانش‌آموزان با حمایت و ترویج فعالیت‌های کتابخانه مدرسه و اجتماع از طریق ساخت و نوسازی کتابخانه، تهیه کتاب و کتابداران آموزش‌دیده ارائه می‌شود. نتایج نشان می‌دهد، سازمان‌های غیردولتی در حدود ۷۵۰ کتابخانه ساخته و نوسازی کردند و بیش از دو میلیون کتاب و مواد غیرکتابی را به کتابخانه‌ها که بیشتر آن‌ها کتابخانه‌های مدارس هستند، اهدا کرده‌اند (حسین، ۲۰۱۳).

پایاتی و کمال^۲ (۲۰۱۲) در مقاله خود با عنوان «کتابخانه‌های توسعه‌یافته توسط سازمان‌های مردم‌نهاد در هند: تأثیرات، مدل‌ها و قابلیت‌های جدید» به جنبه مغفول مانده کتابداری بین‌المللی، یعنی نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه و مدیریت کتابخانه‌های عمومی و جامعه پرداخته است. یک مطالعه موردی از سازمان‌های غیردولتی که در منطقه محروم زاغه‌نشین و در کلان‌شهر جنوبی هند بنگالور فعالیت می‌کنند، داشته است. این مطالعه موردی مبتنی بر تحقیقات میدانی اخیر است که نویسندگان انجام داده‌اند و بینشی از این مدل جایگزین توسعه کتابخانه ارائه می‌دهند. یکی از یافته‌های مهم این تحقیق این است که کتابخانه‌های مبتنی بر جامعه مؤلفه‌های مفید و مهم برنامه‌های توسعه اجتماعی در هند هستند. سازمان‌های غیردولتی می‌توانند در مکانیسم‌های ارائه‌دهنده خدمات مؤثر باشند، اما می‌توانند از آن رنج ببرند. بنابراین، در حالی که سازمان‌های غیردولتی از طریق خدمات کتابخانه‌ای خود به برخی از حاشیه‌نشین‌ترین جمعیت در هند رسیده‌اند؛ سیستم پیشرفته کتابخانه‌های عمومی، همراه با سایر خدمات سازمان‌های مردم‌نهاد، ممکن است

1. Hossain

2. Pyati & Kamal

یک سناریوی ایده‌آل برای خدمت به بزرگترین بخش عمومی به طور مؤثر ارائه دهد. این پژوهش نیاز و اهمیت خدمات کتابخانه‌های جامعه در هند را تأیید می‌کند (پیاتی و کمال، ۲۰۱۲).

در پژوهشی دیگر لی و چانگ^۱ (۲۰۱۱) با عنوان «مشارکت سالمندان در خدمات داوطلبانه کتابخانه‌های عمومی: مطالعه موردی کتابخانه عمومی تایپه» به بررسی مشارکت سالمندان در خدمات داوطلبانه کتابخانه‌های عمومی پرداخته‌اند. موضوعات این مطالعه از سالمندان داوطلب کتابخانه عمومی تایپه انتخاب شده است. پرسش‌های پژوهش سعی در دنبال کردن موارد زیر دارد: انگیزه‌ها و اهداف مشارکت سالمندان در خدمات داوطلبانه، عواملی که در انتخاب آن‌ها برای ورود به سرویس کتابخانه‌های عمومی و تجربه خدمات داوطلبانه تأثیر می‌گذارد، چیست؟ در این مطالعه از یک مصاحبه نیمه ساختاریافته و یک پرسشنامه کوچک برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است. در کل ۳۰ داوطلب سالمند از ۵۶ تا ۸۵ سال مصاحبه شده‌اند. بر اساس یافته‌های تحقیق، نویسندگان چارچوبی را برای درک داوطلبان سالخورده شرکت‌کننده در خدمات کتابخانه‌های عمومی ارائه می‌دهند و پیشنهادهایی را به واحدهای خدمات داوطلبانه کتابخانه‌های عمومی و داوطلبان سالخورده ارائه می‌دهند (لی و چانگ، ۲۰۱۱).

هیری^۲ در سال (۱۹۹۴) در پژوهشی با عنوان «استفاده از داوطلبان در کتابخانه‌های عمومی: یک مطالعه آزمایشی» انجام داد که پنجاه و دو کتابخانه عمومی در ایلینویز مورد بررسی قرار گرفتند. او ابزاری را برای اندازه‌گیری میزان استفاده داوطلب آزمایش می‌کند. ۹۸ درصد کتابخانه‌ها پرسشنامه‌های تکمیل‌شده را برگرداندند. نتایج نشان می‌دهد که داوطلبان در حال حاضر در (۵۷ درصد) از کتابخانه‌های این گروه مورد استفاده قرار می‌گیرند، افزایش سطح یا میزان در مطالعات اولیه گزارش شده است. از اطلاعات دموگرافیک برای ساختن پروفایل کتابخانه‌ها با استفاده از داوطلبان و افرادی که داوطلب استفاده نمی‌کنند، استفاده می‌شود. یافته‌های این تحقیق دلایل استفاده یا استفاده نکردن از داوطلبان را مشخص می‌کند، انواع فعالیت‌هایی را که داوطلبان انجام می‌دهند، ذکر کرده و ویژگی‌های برنامه‌های داوطلب موجود را شرح می‌دهد (هیری، ۱۹۹۴).

سهیلی و دیگران (۱۴۰۰) به پژوهشی تحت عنوان «تحلیل عوامل مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه با تأکید بر مدل مفهومی اوه^۳، ۲۰۱۷: مطالعه موردی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه» پرداختند. نتایج آن‌ها نشان داد که کارکردهای داوطلب شدن، تجربه داوطلبان، حمایت و پشتیبانی از آنان بر رضایتمندی داوطلبان تأثیرگذار هستند. همچنین، کارکردهای داوطلب شدن، تجربه داوطلبان، حمایت و پشتیبانی از آنان و

1. Lee & Chang

2. Heery

3. Oh

رضایتمندی داوطلبان بر استمرار فعالیت‌های آن‌ها و وفاداری و قصد مشارکت آنان تأثیر مثبت و معنی‌داری دارد. سایر نتایج آن‌ها نیز نشان داد که در میان کارکردهای داوطلب شدن کارکردهای درک/پیشرفت، شغل، اجتماعی بودن، ارزش و حفاظتی به ترتیب دارای بیشترین میانگین بودند و میانگین همه آن‌ها بزرگتر از مقدار متوسط بود. این نشان می‌دهد که انگیزه اصلی داوطلبان کتابخانه‌های عمومی برای داوطلب شدن در زمینه تسهیل در رشد شخصی و درک دیگران است (سپیلی و دیگران، ۱۴۰۰).

میری و دیگران (۱۴۰۱) به پژوهشی تحت عنوان «عوامل و چالش‌های به کارگیری داوطلبان در کتابخانه‌ها از دیدگاه کتابداران آستان قدس رضوی» پرداختند. این مطالعه کیفی از طریق مصاحبه ساختاریافته و به شیوه تحلیل محتوا، با روش کدگذاری سه مرحله‌ای اشتراوس و کوربین و با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا تحلیل شده است. نتایج این مطالعه نشان داده است که کتابداران آستان قدس حضور داوطلبان را در سازمان ضروری می‌دانند. داوطلبان برای حضور در فعالیت‌های داوطلبانه با چالش‌هایی با منشاء فردی یا سازمانی مواجه هستند. مدیران سازمان برای به کارگیری داوطلبان با چالش‌های حقوق و اداری، کمبود تجهیزات کمبود منابع مالی روبه‌رو هستند. همچنین کارکنان سازمان، با چالش حرفه‌ای و سازمانی کارکنان در سه بخش «چالش‌های حرفه‌ای»، «چالش‌های سازمانی» و «چالش‌های مرتبط با ماهیت فعالیت داوطلبانه» برای همکاری و حمایت از داوطلبان مواجهند. همچنین این مطالعه نشان داد که حفظ داوطلبان در کتابخانه نیازمند برنامه‌ریزی مدون برای غلبه بر چالش‌های پیش روی داوطلبان، مدیران و کارکنان است.

مرور مطالعات نشان می‌دهد که پژوهشگران داخلی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی بسیار محدود به این امر پرداخته‌اند و مطالعات خارج از کشور هم بیشتر جنبه گزارشی دارند. به طوری که مطالعه‌ای علمی و پژوهشی در این حوزه صورت نگرفته است. مطالعات پراکنده و غیرمنسجم خارج از کشور نیز نشان می‌دهد که یا سایر کشورها از این مقوله عبور کرده‌اند و این‌گونه خدمات عادی و نهادینه شده است، یا هنوز کشورهایی هستند که به ظرفیت نیروهای داوطلب واقف نیستند و آگاهانه یا ناآگاهانه به آن نپرداخته‌اند. بنابراین، مطالعه حاضر با توجه به شکاف موجود، درصدد است از جنبه کمی به تحلیل عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه کتابخانه‌های ایران بپردازد.

روش‌شناسی پژوهش

مطالعه حاضر از نوع پیمایشی با رویکرد کمی است. داده‌ها با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای، با ابزار پرسشنامه محقق‌ساخته و با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و AMOS گردآوری شده و مورد تحلیل قرار گرفتند. از

آزمون‌های پیرسون برای همبستگی بین عوامل، آزمون T تک‌گروهی برای میزان بهره‌مندی کتابخانه و تحلیل عاملی تأییدی برای تأیید رابطه بین سازه‌ها استفاده شد. جامعه آماری شامل اساتید علم اطلاعات و دانش‌شناسی، متولیان فرهنگی، مدیران اجرایی کتابخانه‌ها، رؤسای کتابخانه‌ها، کتابداران و متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی و کارکنان کتابخانه‌های ایران در ۵ استان بوشهر، خراسان رضوی، خوزستان، قزوین و همدان بود. برای تعیین حجم نمونه از جدول مورگان و کوکران استفاده و حجم نمونه هر استان ۷۷ نفر برآورد شد. ابزار پژوهش نیز، پرسشنامه محقق ساخته بود که بر اساس مؤلفه‌های تعیین‌شده در مرحله اول پژوهش تدوین گردید. این پرسشنامه در بخش اول شامل مشخصات جمعیت شناختی با ۹ پرسش بسته بود و در بخش دوم نیز مؤلفه‌های فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌های ایران با ۸۶ پرسش بسته با طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای تدوین شد. روایی پرسشنامه مذکور، زیر نظر تعدادی از اعضای هیئت علمی در رشته‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی، آمار و احتمالات و مدیریت مورد تأیید قرار گرفت. پایایی این پرسشنامه نیز با استفاده از پیش‌آزمون در بین ۳۰ نفر از اعضای جامعه نمونه و با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ به میزان ۰.۹۱ محاسبه شد که حاکی از تأیید پایایی پرسشنامه بود.

یافته‌ها

پرسش ۱. چه رابطه‌ای بین عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌های ایران وجود دارد؟ به منظور تشخیص رابطه بین عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌های ایران، از ضریب همبستگی استفاده می‌شود. ضریب همبستگی، شدت رابطه و همچنین نوع رابطه را نشان می‌دهد. ضریب همبستگی از نظر درجه ضریب به پنج طیف ضعیف، کم، متوسط، قوی و خیلی قوی تقسیم می‌شود. از این رو جهت تشخیص رابطه بین عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌های ایران از همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج آن در جدول ۱ ارائه شده است:

جدول ۱. نتایج آزمون همبستگی پیرسون برای بررسی ارتباط بین عوامل و مؤلفه‌ها

متغیر	عوامل علی	بستر حاکم	مداخله‌گر	راهبرد	پیامدها	
عوامل علی	رابطه	۱				
	سطح معنی‌داری					
بستر حاکم	رابطه	.۴۱۹**	۱			
	سطح معنی‌داری	.۰۰۰				
مداخله‌گر	رابطه	.۵۰۳**	.۲۹۸**	۱		
	سطح معنی‌داری	.۰۰۰	.۰۰۰			
راهبردها	رابطه	.۶۵۰**	.۴۲۷**	.۴۶۹**	۱	
	سطح معنی‌داری	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰		
پیامدها	رابطه	.۴۴۸**	.۳۹۰**	.۴۰۸**	.۴۶۸**	۱
	سطح معنی‌داری	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰	.۰۰۰	

جدول ۱، نتایج آزمون همبستگی پیرسون برای بررسی ارتباط بین عوامل بستر حاکم، مداخله‌گر، راهبردی، پیامدی با متغیر عوامل علی را نشان می‌دهند. با توجه به نتایج این آزمون، میزان همبستگی بین عوامل بستر حاکم، مداخله‌گر، راهبردی، پیامدی با متغیر عوامل علی به ترتیب ۰/۴۱۹، ۰/۵۰۳، ۰/۶۵، ۰/۴۴۸ به دست آمد که در سطح $p < 0.05$ معنی‌دار است. به عبارت دیگر، هر چه میزان بهره‌مندی از عوامل بستر حاکم، مداخله‌گر، راهبردی، پیامدی بیشتر شود، میزان عوامل علی نیز بیشتر می‌شود. همچنین، هر چه میزان بستر حاکم، مداخله‌گر، راهبردی، پیامدی کمتر شود، میزان عوامل علی نیز کمتر می‌شود.

پرسش ۲. بهره‌مندی کتابخانه‌های ایران از عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه به چه میزان است؟

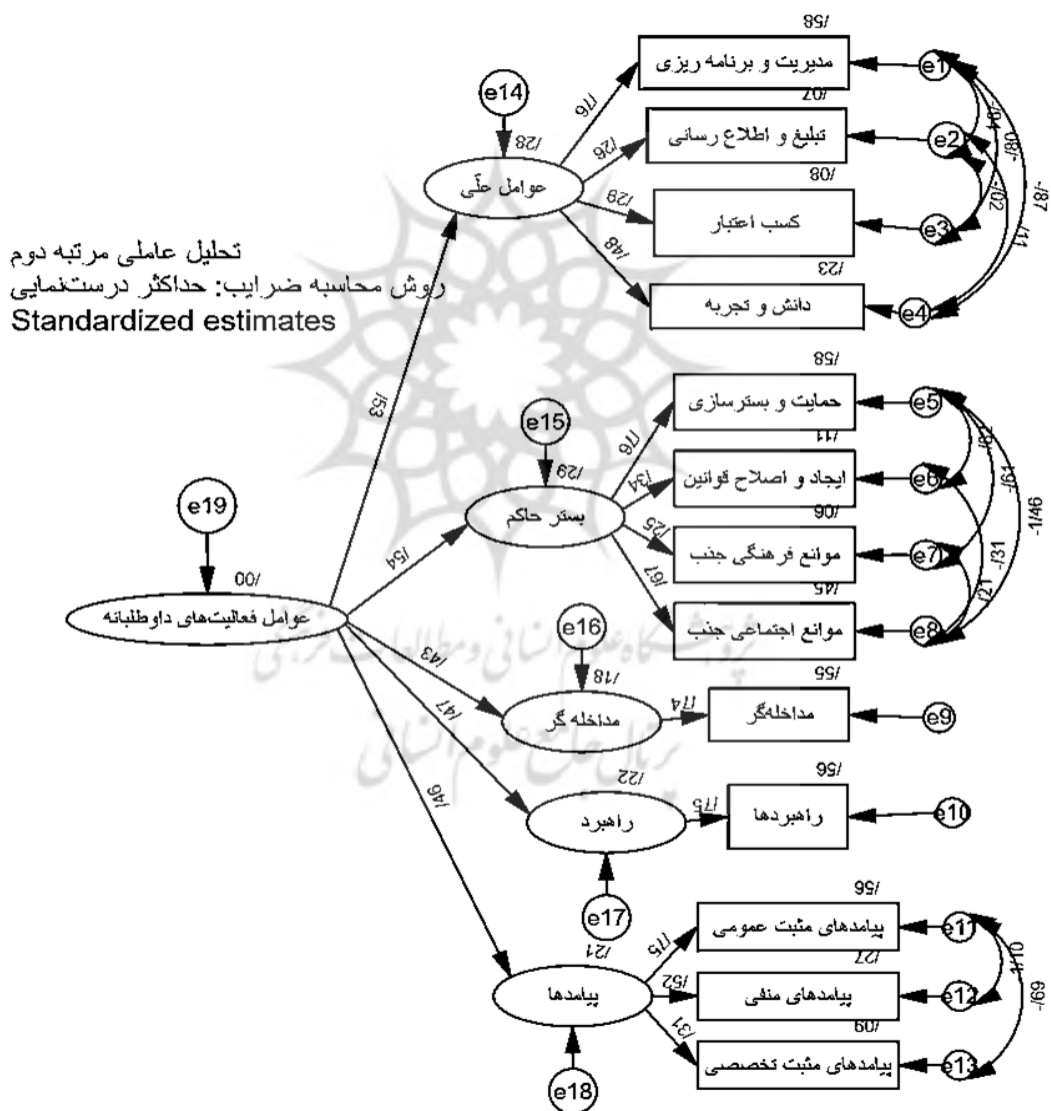
برای پاسخ به پرسش ۲ و بررسی این که کتابخانه‌های ایران از عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه به چه میزان است؟ از آزمون t تک‌گروهی استفاده شد. شایان ذکر است، مقدار میانگین آماری با توجه به این که پاسخ‌ها در طیف لیکرت پنج‌درجه‌ای بود، عدد ۳ در نظر گرفته شد. در صورتی که مقدار t مشاهده شده منفی و معنادار باشد، نشان‌دهنده میزان بهره‌مندی کم کتابخانه‌های ایران از عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه است؛ در صورتی که مقدار t مشاهده شده مثبت و معنی‌دار باشد، نشان‌دهنده میزان بهره‌مندی زیاد کتابخانه‌های ایران از عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه است؛ و در صورتی که مقدار t مشاهده شده غیرمعنی‌دار باشد، نشان‌دهنده میزان بهره‌مندی متوسط کتابخانه‌های ایران از عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه است.

جدول ۲. نتایج آزمون t تک‌گروهی برای بررسی میزان بهره‌مندی فعالیت‌های داوطلبانه کتابخانه‌های ایران و عوامل آن

عوامل	میانگین	انحراف معیار	مقدار آزمون t	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	تفاوت میانگین‌ها
عوامل علی	۴.۱۹۹۴	۰.۸۴۷۹۰	۹۱.۴۵۷	۳۴۰	...	۴.۱۹۹۴۱
بستر حاکم	۳.۲۶۶۱	۱.۰۰۸۴۵	۵۹.۸۹۴	۳۴۱	...	۳.۲۶۶۰۸
مداخله‌گر	۳.۸۳۹۲	۰.۹۳۱۹۳	۷۶.۱۸۵	۳۴۱	...	۳.۸۳۹۱۸
راهبردها	۴.۲۳۱۰	۰.۸۸۴۴۶	۸۸.۴۶۷	۳۴۱	...	۴.۲۳۰۹۹
پیامدها	۳.۹۷۴۰	۰.۸۲۸۷۵	۸۸.۶۷۸	۳۴۱	...	۳.۹۷۳۹۶

جدول ۲، نتایج آزمون t تک‌گروهی میزان بهره‌مندی کتابخانه‌های ایران از عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه را ارائه می‌دهد. با توجه به اطلاعات این جدول می‌توان گفت، از آنجایی که مقدار آماره t مشاهده شده در متغیر فعالیت‌های داوطلبانه و عوامل آن مثبت و معنی‌دار است ($p < 0.05$)؛ بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت میزان بهره‌مندی کتابخانه‌های ایران از عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه در سطح بالاتر از متوسط یا زیاد است.

نمودار زیر نیز اعداد معنی‌داری تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم متغیر درون‌زای «عوامل فعالیت‌های داوطلبانه» را نشان می‌دهد. با توجه به نمودار تمام مسیرهای موجود در سطح معنی‌داری قرار دارند (مقدار تمام پارامترهای برآوردشده، بیش از عدد ۱/۹۶ هستند). بنابراین، همبستگی درونی میان ابعاد معنی‌دار است و همچنین همبستگی میان پرسش‌ها و ابعاد به سطح معنی‌داری رسیده است. برای آزمون فرضیه‌های پژوهش از روش معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار Amos استفاده شد. نمودار زیر وضعیت ارتباط بین عوامل و مؤلفه‌های فعالیت‌های داوطلبانه را نشان می‌دهد.

نمودار ۱. عوامل فعالیت‌های داوطلبانه

همان گونه که نمودار نشان می‌دهد بین عوامل علی، بستر حاکم، عوامل مداخله‌گر، راهبردها و پیامدهای فعالیت‌های داوطلبانه و میزان بهره‌مندی فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌ها رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های حاصل از نتایج آزمون همبستگی پیرسون برای بررسی ارتباط بین عوامل بستر حاکم، مداخله‌گر، راهبردی، پیامدی با متغیر عوامل علی نشان می‌دهد که هر چه میزان بهره‌مندی از عوامل بستر حاکم، مداخله‌گر، راهبردی و پیامدی بیشتر شود؛ میزان عوامل علی نیز بیشتر می‌شود. همچنین، هر چه میزان بستر حاکم، مداخله‌گر، راهبردی و پیامدی کمتر شود، میزان عوامل علی نیز کمتر می‌شود. به بیان دیگر، عوامل علی بیشترین رابطه را با سایر عوامل دارند. تأثیر و رابطه عوامل علی بر پیامدها از همه عوامل بیشتر است. یعنی هر چه حمایت و بسترسازی، شناسایی انگیزه‌های نیروهای داوطلب و عوامل جذب و حفظ نیروهای داوطلب بیشتر شود، رشد شاخص‌های علمی و تخصصی، فرهنگی جامعه، توسعه خدمات عمومی و تخصصی کتابخانه‌ها، پویاسازی کتابخانه‌ها، آموزش و توانمندسازی شهروندان، ترویج فرهنگ مطالعه و افزایش بهره‌وری نیروی انسانی بیشتر خواهد شد. البته تمام عوامل با شدت و ضعف بر هم تأثیر و رابطه دارند که نشان‌دهنده این مطلب است که این مدل به عنوان یک بسته یا پک باید مورد بهره‌برداری قرار گیرد. یعنی در هنگام اجرا به همه موارد آن باید توجه شود. به عبارتی، نمی‌شود یک بخش از آن را حذف کرد یا نسبت به یک مورد، بی‌توجه بود؛ زیرا ممکن است، این عمل باعث شکست و عدم موفقیت طرح شود و نتایج دلخواه حاصل نشود. به عبارت ملموس‌تر، اگر قرار باشد از یک نیروی داوطلب به طور مطلوب استفاده شود، تمام فرایندهای جذب، آموزش، به کارگیری و مدیریت داوطلب مهم است و به درستی باید انجام شود. اگر در هر یک از موارد طبق یافته‌های پژوهش قصور یا کوتاهی صورت گیرد، داوطلب ممکن است عملاً همکاری خود را قطع کند. بنابراین لازم است کاربران و مجریان طرح، به طور دقیق و با جزئیات، طرح را اجرا کنند.

همچنین از یافته‌های جدول ۲ می‌توان نتیجه گرفت، میزان بهره‌مندی کتابخانه‌های ایران از عوامل و مؤلفه‌های مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه در سطحی بالاتر از حد متوسط و زیاد است. این بدان معنی است که کتابخانه‌های ایران، به میزان بالایی آمادگی پذیرش نیروهای داوطلب و فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌های خود را دارند. تصویری که در ابتدای پژوهش در ذهن پژوهشگر نقش بسته بود، این بود که کتابخانه‌ها و یا بهتر است گفته شود، کتابداران، مدیران و کارکنان کتابخانه از اجرای طرح فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه استقبال نکنند و یا پیشنهاد اجرای طرح با واکنش منفی مواجه شود، اما پس از نظرخواهی، گردآوری و

تحلیل داده‌های کمی، مشخص شد نه تنها این برداشت صحیح نیست، بلکه تعداد نسبتاً زیادی از مشارکت‌کنندگان از راه‌اندازی طرح فعالیت‌های داوطلبانه کتابخانه‌ای، استقبال کردند و با اجرای آن نیز موافق هستند. هرچند این میزان از آمادگی برای اجرا و توسعه فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌ها، مطلوب و امیدبخش است و نقطه شروع خوبی به حساب می‌آید، اما اگر قبل از اجرای طرح، روی افزایش آگاهی ذینفعان و مجریان طرح یعنی کتابداران و کتابخانه‌ها سرمایه‌گذاری شود و مزایا و پیامدهای مثبت طرح برای آنان تشریح شود، قطعاً این استقبال و پذیرش روندی افزایشی خواهد داشت. با این روند، جای بسی امیدواری است، این طرح در کتابخانه‌ها، با کمترین مشکل اجرا شود و در آینده‌ای نزدیک به عنوان یک خدمت و یک سرمایه اجتماعی، در خدمت کتابخانه‌ها قرار گیرد.

آدورتو در مطالعه خود توصیه می‌کند که تکثیر و سرمایه‌گذاری در قالب‌های جایگزین و منابع الکترونیک بهبود یابد و همکاری‌ها برای دسترسی گسترده و همچنین ارزیابی مداوم خدمات، ادامه داشته باشد. نتایج پژوهش وی با نتایج مطالعه حاضر در خصوص استقبال از حضور نیروهای داوطلب در کتابخانه‌های ایران هم‌راستاست (آدتورو^۱، ۲۰۱۵). پایاتی و همکارش نیز در مطالعه خود اشاره داشتند که سیستم پیشرفته کتابخانه‌های عمومی، همراه با سایر خدمات سازمان‌های مردم‌نهاد، ممکن است یک سناریوی ایده‌آل برای خدمت به بزرگترین بخش عمومی به طور مؤثر ارائه دهد. نتایج وی نیز به نوعی با نتایج مطالعه حاضر مبنی بر به کارگیری نیروهای داوطلب جهت ارائه خدمات پویا و اثربخش هم‌راستاست (پایاتی و کمال^۲، ۲۰۱۲). هیری نیز در مطالعه خود به بهره‌گیری از حضور داوطلبان در کتابخانه‌های عمومی پرداخته و نکاتی را در این خصوص یادآور شده است (هیری^۳، ۱۹۹۴). از سوی دیگر سهیلی و دیگران نیز در مطالعه‌ای با تحلیل عوامل مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه نشان دادند که کارکردهای داوطلب شدن، تجربه داوطلبان، حمایت و پشتیبانی از آنان بر رضایتمندی داوطلبان تأثیرگذار هستند. همچنین، کارکردهای داوطلب شدن، تجربه داوطلبان، حمایت و پشتیبانی از آنان و رضایتمندی داوطلبان بر استمرار فعالیت‌های آن‌ها و وفاداری و قصد مشارکت آنان تأثیر مثبت و معنی‌داری دارد. نتایج پژوهش حاضر نیز حاکی از وجود رابطه معنی‌داری بین عوامل و مؤلفه‌های فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌های ایران بوده است (سهیلی و دیگران، ۱۴۰۰).

در پایان پیشنهاد می‌شود که با ایجاد و اصلاح قوانین و سیاست‌ها و جلب حمایت نهادهای دولتی و غیردولتی زمینه حضور مؤثرتر نیروهای داوطلب در کتابخانه‌های عمومی کشور فراهم گردد و فرصتی جهت پویاسازی و توسعه خدمات ایجاد شود. چرا که داوطلبان به عنوان سرمایه‌های بزرگ اجتماعی که از آن به

---

1. Adetoro
2. Pyati & Kamal
3. Heery

عنوان ثروت ملی نیز یاد می‌شود، نقش مهم و اساسی در گسترش فعالیت‌های ترویجی و فرهنگی ایفا خواهند کرد. بنابراین، با توجه به نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود یک طرح کلی از فرایند جذب، به کارگیری و مدیریت نیروهای داوطلب توسط متولیان کتابخانه‌ها تهیه شود و برای آشنایی بیشتر کتابداران در اختیار آن‌ها قرار داده شود. زیرا این مدل باعث کاهش ریزش داوطلبان و مدیریت صحیح آنان می‌شود. همچنین این طرح می‌تواند به صورت آزمایشی در کتابخانه‌های پنج استان مورد مطالعه اجرا شود و پس از رفع اشکالات احتمالی در سراسر کشور به اجرا درآید. با توجه به آمادگی کتابخانه‌ها و کتابداران برای پذیرش نیروهای داوطلب، پیشنهاد می‌شود طرح فراخوان و جذب نیروهای داوطلب در دستور کار کتابخانه‌ها قرار گیرد و با جذب داوطلب باعث رونق و رشد کمی و کیفی کتابخانه‌ها و خدمات آن‌ها شوند.

پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی

مطالعه میزان واکنش کتابداران از اجرای طرح فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌های ایران
 بررسی امکان‌سنجی و نحوه اجرایی کردن طرح فعالیت‌های داوطلبانه در سطح کشور
 سنجش پیامدهای مادی و معنوی طرح فعالیت‌های داوطلبانه در کتابخانه‌های ایران بر جامعه
 تعیین شاخص‌های موفقیت نیروهای داوطلب کتابخانه‌های ایران
 بررسی طرح‌های موفق فعالیت‌های داوطلبانه در سایر کشورها

پیشنهادات کاربردی

پیشنهاد می‌شود طرح جامع آموزشی از سوی متولیان فرهنگی برای آموزش نیروهای داوطلب و کتابداران به همراه بسته‌ها و دوره‌های آموزشی تهیه شود تا همه نیروهای داوطلب با آمادگی و اشراف کامل وارد فعالیت شوند.

پیشنهاد می‌شود با بومی‌سازی طرح‌های موفق سایر کشورها که سابقه و پیشینه غنی‌تری از ما دارند و همچنین الگوبرداری از طرح‌های موفق کشوری، زیرساخت‌های لازم برای توسعه و گسترش فعالیت‌های داوطلبانه ایجاد شود.

برای رفع دغدغه مدیران و کتابداران برای ورود نیروهایی که قرار است از خارج از کتابخانه وارد کتابخانه شوند، پیشنهاد می‌شود آیین‌نامه یا دستورالعمل‌های اجرایی تدوین شود تا نیروهای داوطلب و کتابداران شرح وظایف و چارچوب کاری خود را بدانند و به صورت متحدالشکل از یک دستورالعمل پیروی کنند. یکی از اصلاحات ساختاری که می‌بایست در چارت سازمانی و برنامه مالی کتابخانه‌ها صورت گیرد، ایجاد بخش مدیریت نیروهای داوطلب و تخصیص ردیف بودجه برای فعالیت‌های داوطلبانه است. تصویب ایجاد

چنین پست سازمانی، استفاده از ظرفیت نیروهای داوطلب را تسریع می‌بخشد و کتابخانه‌ها را در دستیابی به اهداف فرهنگی خودیاری می‌رساند.

در نظر گرفتن مشوق‌های مادی و معنوی به ویژه صدور گواهینامه فعالیت داوطلبانه از مهمترین و مؤثرین عوامل جذب و حفظ نیروهای داوطلب است که برای این موضوع پیشنهاد می‌شود شیوه‌نامه اجرایی برای استفاده مدیران و کتابداران تهیه شود.

تمرکزگرایی صرف در اداره کتابخانه‌ها و قوانین سختگیرانه بزرگترین مانع جذب نیروهای داوطلب به کتابخانه‌هاست. برای عبور از مانع مذکور، ضروری است مدیران و سیاستگذاران در قوانین و مقررات فوق تجدیدنظر نمایند.

سیاسگزاری

نویسندگان مقاله، مراتب سپاس خود را از سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی اعلام نموده و همچنین نقش داوران گرانقدر این نشریه که با نظرات انتقادی خویش بر غنای مقاله افزودند را شایسته تقدیر می‌دانند.

منابع

- سهیلی، فرامرز؛ محمدی، مریم؛ خاصه، علی اکبر؛ شهبازی، مهری (۱۴۰۰). تحلیل عوامل مؤثر بر فعالیت‌های داوطلبانه با تأکید بر مدل مفهومی Oh (۲۰۱۷) مطالعه موردی در کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، (۲)۱۱، ۲۶۸-۲۹۰.
- محمودی توپکانلو، حسن؛ صابری، مریم (۱۴۰۱). مقایسه داوطلبی آنلاین و آفلاین در میان دانشجویان: با تأکید بر کتابخانه‌ها. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، (۴)۲۵، ۷۳-۹۴.
- میری، انیس؛ سید دخت، نجمه؛ زارعی شاندیز، فاطمه (۱۴۰۲) عوامل و چالش‌های به کارگیری داوطلبان در کتابخانه‌ها از دیدگاه کتابداران آستان قدس رضوی. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، (۱)۲۶، ۲۵۹-۲۷۸.

References

- Adetoro, N. (2015). Non-Governmental Organization (Ngo) libraries for the visually impaired in nigeria: alternative format use and perception of information services. *Journal of Information Science Theory and Practice*, 3(1),40-49.
- Axiel, A. (2017). *Review of uk libraries in 2017: a guide for delivering sustainable communitycentric*.<https://www.axiell.com.cdn.triggerfish.cloud/sites/axiell-report.pdf>
- Bonnie, T. (2004). Volunteers in outreach and else where. 20.
- Broady-preston, J. (2014). Measuring and assessing the impact of using volunteers in uk libraries: issues and methods. *Performance Measurement and Metrics*. 15(3), 112-121.
- Broady preston, J., & Swain, W. (2012). What business are we in? Value added services, core business and national library performance. *Performance Measurement and Metrics*. 13(2), 107-120.

- Bussaban, K., & Kularbphetpong, Ka (2014). Analysis of users' behavior on book loan log based on association rule mining. *International Journal of Industrial and Manufacturing Engineering*, 8, 18-20.
- Chegoni, R. K. (2014). Emergence of public libraries development with partnership of ngo's and philanthropist in india. *Emergence*, 4(3), 127-133.
- Heery, S. (1994). Promotion of library services in the voluntary sector: the case of christian aid. *Aslib Proceedings*, 46(4), 101-103.
- Hörning, B. (2016). Volunteering in us public libraries.
- Hossain, Z. (2013). An analytical study of some ngos/npos' contributions by promoting library activities at disadvantageous areas in vietnam to create potential and lifelong learners. *Library Philosophy & Practice (e-Journal)*, 864. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/864>
- Ilsley, P., & Feeney, H. M. (1978). Voluntarism: an action proposal for adult educators. *Lifelong Learning: the adult years*, 2, 8-11.
- Lee, P. Y., & Chang, S. J. L. (2011). Elderly participation in public library voluntary services: a case study of taipei public library. *Journal of educational media & library sciences*, 49.
- Mahmoudi, H., & Saberi, M. (2022). The Comparison of offline and online volunteer activities among students: emphasis on libraries. *Library and Information Sciences*, 25(4), 73-94. (in Persian)
- Marjani, S. A., Zarei, A., & Bayat, B. (2022). Identifying the factors and components affecting voluntary activities in Iranian libraries and presenting a proposed model. *Library and Information Sciences*, 24(4), 5-30. (in Persian)
- Miri, A., Seyyeddokht, N., & Zareie, F. (2022). Factors and challenges of using volunteers in libraries from the point of view of Astan Qods Razavi librarians. *Library and Information Sciences*, 26(1), 259-278. (in Persian)
- Nicol, E. A., & Johnson, C. M. (2008). Volunteers in libraries: program structure, evaluation, and theoretical analysis. *Reference & User Services Quarterly*, 154-163.
- Pyati, A. K., & Kamal, A. M. (2012). Ngo-developed libraries in india: impacts, models, and new possibilities. *Libri*, 62, 291-303.
- Rogelberg, S. G., Allen, J. A., Conway, J. M., Goh, A., Currie, L., & Mcfarland, B. (2010). Employee experiences with volunteers: assessment, description, antecedents, and outcomes. *Nonprofit Management and Leadership*, 20, 423-444.
- Soheili, F., Mohamadi, M., Khaseh, A., & Shahbazi, M. (2022). Analysis of Factors Affecting Voluntary Activities with Emphasis on the Conceptual Model of Oh (2017): A Case Study in Public Libraries of Kermanshah Province. *Library and Information Science Research*, 11(2), 268-290. (in Persian)
- Tibbo, H. (1995). Interviewing techniques for remote reference: electronic versus traditional environments. *The American Archivist*, 58, 294-310.
- Wilson, J. (2000). Volunteering. *Annual review of sociology*, 215-240.